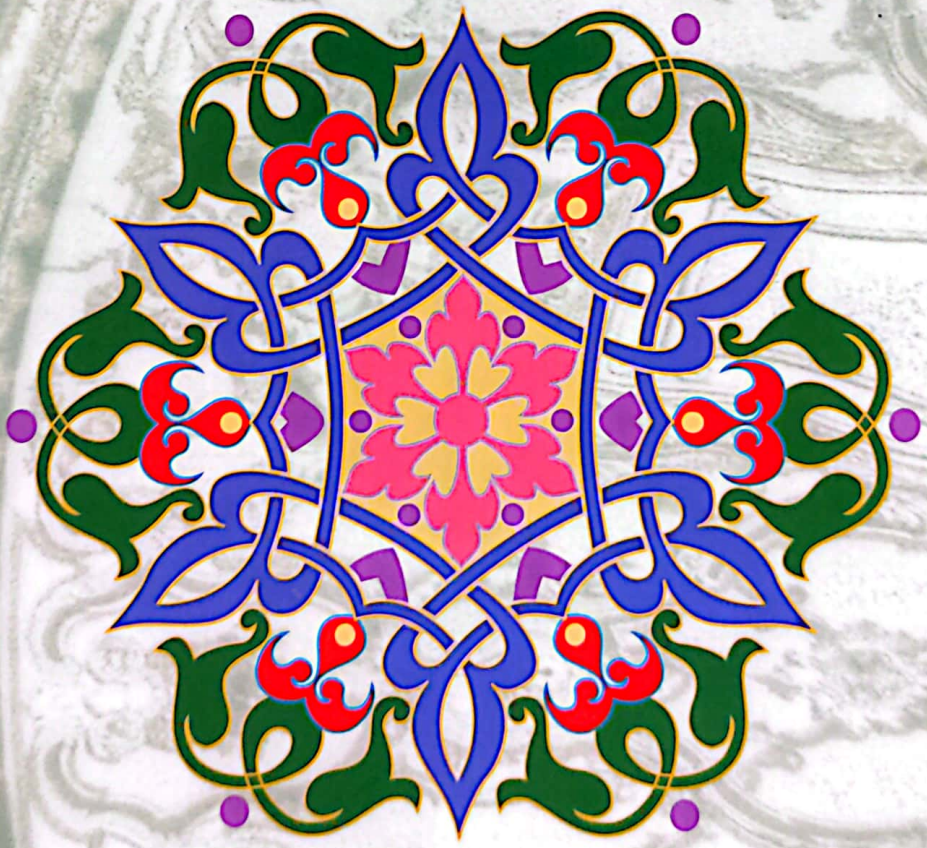
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT TAMAMLAMA PROGRAMI

Osmanlı Türkçesi

İLİTAM

CamScanner ile tarandı

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA
UZAKTAN EĞİTİM YAYINLARI
YAYIN NO: 13

İLİTAM PROGRAMI

OSMANLI TÜRKÇESİ

YAZARLAR
Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN
Arş. Gör. Nesrin SOFUOĞLU
Arş. Gör. M. Şamil BAŞ

EDİTÖR
Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN

İlahiyat-Deuzem
İZMİR 2012

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA UZAKTAN EĞİTİM PROGRAMI – No: 10

OSMANLI TÜRKÇESİ

Yayın No : 09.1400.0000.000/DK.011.053.584
ISBN : 978-975-441-341-0
1. Baskı

Koordinatör : Prof. Dr. Ömer DUMLU
Koordinatör Yard. : Prof. Dr. Rıza SAVAŞ - Doç. Dr. Muammer ERBAŞ
Teknik Koordinatör : Prof. Dr. Vahap TECİM
Dizgi : Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN

Editör : Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN
Yazarlar : Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN
Arş. Gör. Nesrin SOFUOĞLU
Arş. Gör. M. Şamil BAŞ

İsteme Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Esenyalı Mah. 108/2 Sok. No: 20 35140 Karabağlar / İZMİR
Tel: (232) 285 29 32 Fax: (232) 224 18 90
e-posta : ilahiyat@deu.edu.tr
Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
Basım Tarihi :
Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
DEÜ Sağlık Yerleşkesi Mithatpaşa Cad. No: 1606 Balçova 35340 İZMİR
Tel : 0 (232) 412 33 40 – Fax : 0 (232) 412 33 39

Bu kitabın basım, yayım, dağıtım ve satış hakları Dokuz Eylül Üniversitesine aittir. Dokuz Eylül üniversitesinden yazılı izin almadan kitabın tamamı veya bir bölümü mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Ancak kaynak olarak kullanılabilir.
Kitaptaki görüşlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu ünite yazarlarına aittir.

© Tüm Hakları Saklıdır.

EDİTÖRDEN

Elinizdeki bu eser, sizlere Osmanlı Türkçesi'nin kâide ve kurallarını anlatmak yanında aslında Türk milletinin dil macerasının önemli bir aşamasını da ortaya koymaktadır. Türkler, tarihte kullandıkları alfabe ve dillerle önemli iletişim becerileri geliştirmişler, zengin ve geniş bir dil varlığına sahip olmuşlardır. Herhalde bu diller içerisinde hem tarihî süre hem de kültürel birikim olarak en etkili olanı Osmanlı Türkçesi olsa gerektir. Evet belki İslâm öncesi dönemde kullanılan Göktürk ve Uygur alfabeleri ve bu alfabelerle konuşulan diller zamanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu diller de kültür ve medeniyetimize hizmet etmiştir. Fakat Türklerin Müslüman olarak İslâm dairesine girmeleri, basit bir din değiştirme olarak kalmamış, bir tazelenme, kabuk ve öz değiştirme, yani kültür ve medeniyet dinamiklerini yeniden oluşturma ameliyesi olarak gerçekleşmiştir. Bu faaliyetin en önemli ayaklarından birisi dil ayağıdır. Türkler Uygur Alfabesi ile konuştukları Uygurca'dan Arap alfabesine dayalı Osmanlı Türkçesinin ilk şekline geçiş yapmışlardır. Ama tabii ki ilk yıllarda İslâm etkisi dolayısıyla Arapça'nın ve İran etkisi dolayısıyla Farsça'nın Türkçe üzerinde daha başat bir rol oynadığını da kabul etmemiz gerekir. Fakat zamanla bu etkinin azaldığı Türkçenin kelime hazinesi olarak Arapça ve Farsçayı dengelediği de bir gerçektir. Tarihin önemli bir devresi bu üç dilin belli bir oranda karışımından meydana gelen Osmanlı Türkçesi ile geçilmiştir.

1 Kasım 1928 yılında ilan edilen harf devrimiyle birlikte Arap harflerine dayalı Osmanlı Türkçesi sona ermiş ve bu tarihten itibaren Latin harflerine dayalı Türkçe kullanılmaya başlamıştır. Zamanla baş gösteren dilde öz Türkçecilik anlayışı, Türk milletinin bünyesine uymamış ve bu anlayıştan pek kısa bir süre sonra vazgeçilmiştir. Dilimize yerleşmiş, ifade edildiğinde herkesin rahatlıkla anladığı Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri, sırf Arapça ve Farsça oldukları için dilimizden atmaya ve bunların yerine öz Türkçe olduğu iddia edilen yeni kelimeler ihdas etmeye ve böylece anlam dünyasını iyice daratmaya hiç gerek yoktur. O tür Arapça ve Farsça kelimeler artık bizden biri olmuştur, artık bizim malımızdır. Bu tür kelimeleri dilimizden ayıklamak yerine onları zenginliğimiz olarak değerlendirmek daha doğru yaklaşım olsa gerektir. Zira muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış milletler, dillerine giren kelimenin orijini ile uğraşmak yerine, dillerindeki kelime sayısının zenginliği ile övünmektedirler. Öğrenin İngilizler, dil varlıklarını, sömürge olarak işgal ettikleri hemen her memleketten kelime alarak zenginleştirmişler, bundan rahatsız olmak yerine kendilerini "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" ve dünyanın en zengin dillerinden birine sahip millet olarak nitelemişlerdir.

Türklerin Osmanlı Türkçesini kullanarak oluşturdukları yaklaşık sekiz yüz yıllık bir birikimin önemli bir kısmı – ki bu birikim, edebî, tarihî, coğrafî, fennî, sosyal vb. pek çok alanı kapsamaktadır – bugün hala üstü açılmamış bir şekilde kütüphânelerde, mezarlıklarda, mezar kitabelerinde, câmi kitabelerinde, elyazması eserlerde…vb. pek çok sanat eserinde öylece durmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Türkçesini doğru bir şekilde öğrenecek ve bu sanat eserlerini günümüze yeniden ve doğru bir şekilde

kazandıracak ve böylece geleceğin inşasına katkı sağlayacak genç araştırmacılara şiddetle ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın karşılanmasında, istifade edilebilecek pek çok kaynak yanında, elinizdeki bu küçük çalışma bu ihtiyaca önemli ölçüde cevap verme iddiasındadır.

Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN

İÇİNDEKİLER

ÜNİTE 1: OSMANLI TÜRKÇESİNE GİRİŞ 7
OSMANLI TÜRKÇESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER
OSMANLI TÜRKÇESİ ALFABESİ
OSMANLI TÜRKÇESİNDE HARFLERİN BİTİŞME ŞEKİLLERİ
HARF GRUPLARI VE BİTİŞME ESASLARI
HARFLERİN ÖZELLİKLERİ

ÜNİTE 2: OSMANLI TÜRKÇESİNDE İMLÂ (YAZIM) 25
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ÜNLÜLERİN YAZILIŞI
HURUF-I MED
KEF HARFİNİN İMLÂSI
TRANSKRİPSİYON
OSMANLI TÜRKÇESİNDE SAYILAR

ÜNİTE 3: OSMANLI TÜRKÇESİNDE TÜRKÇE EKLER 43
OSMANLI TÜRKÇESİNDE EKLER
TÜRKÇE EKLERİN YAZILIŞ KURALLARI
ÇEKİM EKLERİ
YAPIM EKLERİ

ÜNİTE 4: OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR I 63
OSMANLI TÜRKÇESİNDE KULLANILAN HARFLER (ALFABE)
ARAPÇA KELİMELERİN İMLÂSI
BAŞLICA ARAPÇA ZAMİRLER VE EDATLAR
ARAPÇA RAKAMLAR
ARAPÇA SAYILAR

ÜNİTE 5: OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR II 83
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA KELİMELER KALIPLAR
ARAPÇADAN OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇEN KELİME ÇEŞİTLERİ
İSM-İ MENSUB
İSM-İ ZAMAN VE MEKÂN
İSM-İ ÂLET

ÜNİTE 6: OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR III 105
ARAPÇA KELİMELERDE ERKEKLİK DİŞİLİK
ARAPÇADA ÇOĞULLAR
ARAPÇA TAMLAMA ÇEŞİTLERİ
ARAPÇA AYLAR VE GÜNLER
BENZER KELİMELER

ÜNİTE 7: OSMANLI TÜRKÇESİNDE FARSÇA UNSURLAR 123
FARSÇADA BİRLEŞİK KELİMELER
FARSÇADA FİİLLER
FARSÇADA ÇOĞULLAR
FARSÇADA AYLAR VE GÜNLER
FARSÇADA TAMLAMALAR

ÜNİTE 8:OSMANLI TÜRKÇESİNDE YAZI ÇEŞİTLERİ 145
HÜSN-İ HAT VE YAZI ÇEŞİTLERİNİN TARİHÇESİ
AKLÂM-I SİTTE VE HUTUT-I SİTTE
DİĞER YAZI ÇEŞİTLERİ
YAZI ÇEŞİTLERİNİ GÖSTEREN ÖRNEK METİNLER

ÜNİTE 9: OSMANLI TÜRKÇESİ EL YAZMASI ESERLER 167
EL YAZMASI ESERLERİN TARİHÇESİ
EL YAZMASI ESERLERDE METEDOLOJİ
EL YAZMASI ESERLERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
EL YAZMASI ESLERİN BULUNDUĞU YERLER

ÜNİTE 10: EL YAZMASI METİN ÖRNEKLERİ 193
EL YAZMASI METİN ÖRNEKLERİ
GİRİŞ
ÖRNEK EL YAZMASI METİNLER

ÜNİTE 11:MATBU METİN ÖRNEKLERİ 211
MATBU METİN ÖRNEKLERİ
GİRİŞ
ÖRNEK MATBU METİNLER

ÜNİTE 12: KİTABELER VE MEZAR TAŞLARI 231
KİTABENİN KULLANILDIĞI MİMARİ ESERLER
KİTABELERDE KULLANILAN HAT ÇEŞİTLERİ
KİTABELERDE KULLANILAN METİNLER
MEZAT TAŞLARI
KİTABE VE MEZAT TAŞI ÖRNEKLERİ

ÜNİTE 5
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR II

(Kelimeler, Kalıplar, Vezinler)

YARD. DOÇ. DR. NECDET ŞENGÜN

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan Arapça kökenli kelimeleri,
- Arapça kelimelerin kalıplarını ve vezinlerini,
- Arapçadan Osmanlı Türkçesine geçen kelime çeşitlerini,
- Arapça kelimelerin imlâsını,
- Birçok Arapça kelimenin mânâsını,
- Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça masdarları,
- Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i tasgîr, ism-i tafdîl kelimeleri ve bunların kalıplarını,
- Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça zaman ve mekan isimlerini, Arapça âlet isimlerini ve mübalağa sîgalarını ve bunların kalıplarını öğrenmiş olur.

İçindekiler

- OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA KELİMELER KALIPLAR VEZİNLER
- GİRİŞ
- Arapça Kelime Çeşitleri ve Kalıpları/Vezinleri
- Arapça Kelime Kökleri (Aksâm-ı Seb'a)
- ARAPÇADAN OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇEN KELİME ÇEŞİTLERİ
- Masdarlar, İsm-i Fâiller ve İsm-i Mef'ûller
- Sıfat-ı Müşebbehe
- Mübâlağa Sîgaları
- İsm-i Tafdîl
- İsm-i Tasgîr
- İsm-i Mensûb
- İsm-i Zamân ve İsm-i Mekân
- İsm-i Âlet

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için;

- Arapça gramer kitaplarından yardım alınabilir.
- Türkçe gramer kitaplarından özne, nesne, sıfat gibi konular yeniden okunabilir.
- Masdarları ve vezinleri (kelime kalıpları) daha iyi öğrenebilmek maksadıyla o vezinde günümüzde kullanılan kelimelerden her biri için 10'ar tane kelime bulunabilir.
- Okunan Osmanlıca metinlerde yukarıda adı geçen kurallara uygun kelimeler tespit edilebilir.
- Karşılaştığınız her kelimeyi Osmanlıca sözlüklerden kontrol ederek kelimenin hangi kökten ve kökenden olduğu bulunabilir.

Anahtar Kelimeler

- Kelime
- Kalıplar
- Sıfat
- Masdar
- Âlet isimleri
- Küçültme isimleri
- Zaman ve Mekan İsimleri

OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA KELİMELER KALIPLAR VEZİNLER

GİRİŞ

Bir önceki ünitede bir alt yapı mâhiyetinde sunduğumuz harf, ses ve sayı bilgisine mukabil bu ünitede daha çok kelime ve kelime kalıpları üzerinde durmayı planlıyoruz. Hakikaten bir dilden başka bir dile geçen bir kelime, salt kendisi olarak bu geçişi gerçekleştirmez, aynı zamanda bağlı olduğu kural ve kâideleri de beraberinde getirir. Bu durum Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça kökenli kelimeler için de geçerlidir. Arapçadan Osmanlı Türkçesine on bir on iki çeşit kelime geçmiştir. Bu kelimelerin her biri farklı birtakım kalıp ve vezinlere sahiptir. Başta masdarlar ve bu masdarlara bağlı olarak elde edilen ism-i fâil ve ism-i mef'ûller olmak üzere, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, ism-i tafdil, ism-i tasgîr, ism-i mensûb, ism-i zamân, ism-i mekân ve ism-i âlet gibi Osmanlı Türkçesine geçmiş Arapça kelime çeşitleri bu ünitede ortaya konacaktır.

Arapçanın büklümlü diller grubuna mensup olduğunu ve her kelimenin belli bir kalıp / vezin sayesinde ortaya konulduğunu ifade etmiştik. Masdarlar, ism-i fâiller ve ism-i mef'ûller konusu anlatılırken bunlar ayrıntıları ile ortaya konulmuş, kelimelerin vezin veya kalıplara nasıl döküldüğü bir nebze anlatılmıştır. Aynı husus diğer kelime çeşitleri için de geçerlidir. Yani sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, ism-i tafdil, ism-i tasgîr, ism-i mensûb, ism-i zamân, ism-i mekân ve ism-i âlet gibi diğer kelime çeşitleri de her biri ayrı ayrı kalıplara sahiptir. Şimdi bunları daha yakından inceleyebiliriz.

Arapça Kelime Çeşitleri ve Kalıpları/Vezinleri

Arapça menşe bakımından Sâmi dillerinden, yapı bakımından büklümlü diller grubundandır. Köklerden yeni kelimeler türetirken, yeni harf ilaveleri ile bazı kırılmalar yaşanır, kelime bazı kalıplara dökülür. Bu kalıplara vezin adı verilir ve bu vezinler, kelimeyi daha iyi görmemize ve anlamamıza yardımcı olur.

Arapçada kelime kökündeki harf sayısı bakımından üç çeşit kök vardır. Bunlardan ilki sülâsî (üçlü), yani kelime kökü üç harfden oluşan köklerdir. İkincisi rubâî (dörtlü), üçüncüsü humâsî (beşli) köklerdir. Arapçada rubâî ve humâsî kökler çok az bulunurken sülâsî kökler oldukça fazladır. فكر جبر علم عشق صدق fekera, cebera, ʿalime, ʿaşıḳa, ṣadaḳa gibi. Kelimelerin kökünde bulunan ve hangi vezne sokulursa sokulsun daima o kelimede var olan harflere <u>hurûf-ı asliye</u> yani aslî harfler, kelimenin girdiği her vezne ve kalıba göre değişen harflere de <u>hurûf-ı ziyâde</u> yani zâid harfler, ilâve harfler adı verilir. طلوع ṭulûʿ, خدمت ḫidmet, كمال kemâl örneklerinde ilk kelimedeki و ikinci kelimedeki ت ve üçüncü kelimedeki ا harfleri zâid harflerdir.

Arapça Sülâsî Kelime Kökleri (Aksâm-ı Seb'a)

Arapça kelimeler, köklerindeki aslî harflerin durumuna göre bazı isimler alırlar. Bu harfler içinde hemzenin bulunup bulunmaması, illet harfleri denen -ki bu harfler Arapçadaki uzun vokalleri sağlar-elif, vav ve ye'nin bulunması veya şeddenin bulunup

bulunmamasına bağlı olarak bu adlandırma değişir. Buna göre Arapçada yedi çeşit kök vardır. Bunlar aşağıdaki tabloda ortaya konulmuştur.

MEHMUZ	İçerisinde hemze bulunan köke denir "hemzeli"	أمر	رأى	جزء
MİSÂL	İlk harfi illet harflerinden biri olan köke denir.	وعظ	وقف	يقظ
ECVEF	İkinci harfi illet harflerinden biri olan köktür.	قول	بيع	حال
NÂKIS	Üçüncü harfi illet harflerinden biri olan köktür.	رضا	سعى	عفو
LEFÎF	İlk harfi ile üçüncü harfi veya ikinci harfi ile üçüncü harfi aynı anda illetli olan köke denir.	وحى	ولى	وفا
MUZÂAF	İkinci ve üçüncü harfi aynı olan yani şeddeli olan köke denir.	عد	رد	ظن
SÂLİM	İçinde elif, illet harfi veya şedde bulunmayan köke denir.	شكل	كتب	ذكر

ARAPÇADAN OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇEN KELİME ÇEŞİTLERİ

Arapçadan Osmanlı Türkçesine geçen kelimeler genellikle isim cinsindendir ve şu çeşitlere ayrılmaktadır: Masdar, ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, ism-i tafdil, ism-i tasgîr, ism-i mensûb, ism-i zamân, ism-i mekân ve ism-i âlet. Bu isim çeşitlerinin her biri belli vezinlere sahiptirler. Bu kelime çeşitlerinden her biri üzerinde aşağıda ayrı ayrı durulacak ve bu vezinler ayrıntıları ile ortaya konacaktır.

A. Masdarlar, İsm-i Fâiller ve İsm-i Mef'ûller

Arapçada masdar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl olarak adlandırılan bu üç kelime çeşidini birlikte incelemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü bu üç mefhûmun ifade ettiği anlamlar, birbiriyle yakından alakalıdır. Şöyle ki, masdar, bir fiili veya hareketi bildirir. Nitekim Türkçede isim-fiil olarak karşılık bulmuştur ve -mek, -mak, -me, -ma, -ış, -iş, -uş şeklinde yapılır. İsm-i fâil ise bu fiili, işi veya hareketi gerçekleştireni gösterir. İsm-i mef'ûl ise o fiilden etkilenen durumundandır. Bunu Türkçeye fiil-fâil-mefûl, fiil-özne-nesne şeklinde veya hareket-yapan-yapılan şeklinde aktarmak mümkündür. Sevmek-seven-sevilen; bilme-bilen-bilinen…vb.

a. Sülâsî Semâî Masdarlar

Masdarlar konusu Arapaçanın hemen hemen en karışık konularından biridir. Bunun sebeplerinden biri her masdarın ayrı bir vezinle ifade ediliyor olmasıdır. Türkçedeki gibi kelime köküne -mek, -mak, -me, -ma, -iş -ış -uş eklemek gerçekten kolay iken, Arapçada her masdarın kalıbını veya veznini bilmek zorundasınız. İşin içerisine bir de sülâsî masdarlar, rubâî masdar, humâsî masdarlar girdiğinde ve bu masdarlar semâî ve kıyâsî olarak ikiye ayrıldığında işler daha da karışmaktadır. Fakat biz burada bu meseleyi elimizden geldiği kadar yalın ve sade bir biçimde anlatmaya çalışacağız.

Sülâsî kelimesinin, "kelime kökünde bulunan üç harf"i ifade ettiğini daha önce söylemiştik. Semâî kelimesi ise, olduğu gibi var olan, önceden var olan, bir kâide ile türetilmeyen, işitmeye dayalı olarak gelen kelimeleri ifade eder. Bunların Türkçedeki karşılıkları isim ve fiil kökleridir. Henüz hiçbir ek almamış isim ve fiil kökleri, Arapçadaki bu sülâsî semâî masdarların karşılığıdır. Şimdi Arapçadaki sülâsî semâî masdarları ve bunların vezinlerini tek tek ortaya koyalım. Türkçede çok sayıda kullanılan bu Arapça masdarların her birinin farklı bir vezne sahip olduğunu böylece görmüş olacağız. Arapçada yirmi altı adet sülâsî semâî masdar vardır. Bunların vezinleri şu şekildedir:

1. فَعْل **Fa'l**: Tek heceli bir kalıptır. امر emr, قطع ḳaṭʿ ظن ẓan bu gibi masdarlardandır.
2. فِعْل **Fi'l**: Tek heceli bir kalıptır. علم ilm, فكر fikr, حس his gibi.
3. فُعْل **Fu'l**: Tek heceli bir kalıptır. حكم ḥükm, شكر şükr, ظلم ẓulm gibi.
4. فَعَل **Fa'al**: Biri açık biri kapalı iki heceden oluşur. طلب ṭaleb, كرم kerem, ضرر żarar
5. فِعَل **Fi'al**: Biri açık biri kapalı iki heceden olur. صغر ṣıġar, كبر kiber, ثقل ṣiḳal gibi.
6. فَعْلت veya فعلة **Fa'let**: İki kapalı heceden oluşur. رحمت raḥmet, كثرت keṣret, ضربه ḍarbe gibi.
7. فِعْلت veya فعلة **Fi'let**: İki kapalı heceden oluşur.خدمت ḫidmet, نعمت niʿmet, فرقه fırḳa gibi.
8. فُعْلت veya فعلة **Fu'let**: İki kapalı heceden oluşur. قدرت ḳudret, قوت ḳuvvet, قرعه ḳurʿa gibi.
9. فَعَال **Fa'âl**: Bir açık bir kapalı heceden oluşur. كمال kemâl, قرار ḳarâr, بقاء beḳâ gibi. Bekâ kelimesi, Osmanlı Türkçesinde بقا şeklinde yazılır.
10. فِعَال **Fi'âl**: Bir açık bir kapalı heceden oluşur. وصال viṣâl, فرار firâr, بناء binâ gibi. Binâ kelimesi Osmanlı Türkçesinde بنا şeklinde yazılır.
11. فُعَال **Fu'âl**: Bir açık bir kapalı heceden oluşur. سؤال suâl, تراب türâb, دعاء duʿâ gibi. Duâ kelimesi Osmanlı Türkçesinde دعا şeklinde yazılır.
12. فَعَالت veya فعالة **Fe'âlet**: İlk ikisi açık sonuncusu kapalı üç heceden oluşur. سلامت selâmet, ندامت nedâmet, صداقت ṣadâḳat gibi.
13. فِعَالت veya فعالة **Fi'âlet**: İlk ikisi açık sonuncusu kapalı üç heceden oluşur. شكايت şikâyet, روايت rivâyet, قراءت ḳırâat, حكايه ḥikâye gibi.
14. فُعُول **Fu'ûl**: İlki açık ikincisi kapalı iki heceden oluşur. حضور ḥużûr, طلوع ṭulûʿ, وجود vücûd gibi.
15. فُعُولت veya فعولة **Fu'ûlet**: ilk ikisi açık üçüncüsü kapalı üç heceden oluşur. سحولت suhûlet, حكومت ḥükûmet, خصومت ḫuṣûmet gibi.
16. فَعْلولت veya فعلولة **Fa'lûlet**: Birinci ve üçüncü hecesi kapalı ikinci hecesi açık üç heceden oluşur. غيبوبت ġaybûbet, بيتوتت beytûtet, شيخوخت şeyḫûhet gibi.
17. فِعْلان **Fi'lân**: İki kapalı heceden oluşur. فقدان fiḳdân, عرفانʿirfân, نسيان nisyân gibi.
18. فُعْلان **Fu'lân**: İki kapalı heceden oluşur. شكران şükrân, كفران küfrân, خسران hüsrân.

19. فَعَلان **Faʿalân**: ilk ikisi açık üçüncüsü kapalı üç heceden oluşur. جریان cereyân, هیجان heyecân, فیضان feyežân gibi.

20. فَعِیل **Faʿîl**: İlki açık ikincisi kapalı iki heceden oluşur. أنین enîn, یمین yemîn, طنین ṭanîn gibi.

21. فَعُول **Faʿûl**: İlki açık ikincisi kapalı iki heceden oluşur. قبول ḳabûl gibi.

22. تَفْعال **Tefʿâl**: İki kapalı heceden oluşur. تکرار tekrâr, تعداد taʿdâd gibi.

23. مَفْعِل **Mefʿil**: Bu masdar ile bundan sonraki üç masdara mimli masdar adı verilir. Kendilerine benzeyen ism-i zamân, ism-i mekân vezinlerine karışmasınlar, onlardan ayrılsınlar diye, şekilleri onlara benzeyen, fakat masdar mânâsı taşıyan sülâsînin bu dört masdarı mimli masdarlar şeklinde isimlendirilir. Mef'il iki kapalı heceden oluşur. منطق manṭıḳ, مولد mevlid, موهب mevhib gibi. İkinci harfi illet harfi olan ecvef köklerde mefîl şekline dönüşür. مزید mezîd, مسیر mesîr gibi.

24. مَفْعَل **Mefʿal**: Mimli masdar veznidir. İki kapalı heceden oluşur. مقصد maḳṣad gibi. Ecveflerde mefâl şekline girer. مرام merâm, ممات memât gibi. Nâkıslarda mefʿâ şekline girer. معنی maʿnâ gibi.

25. مَفْعَلت **veya** مفعلة **Mefʿalet**: Mimli masdardır. Aslı yuvarlak te'lidir. Birincisi ve üçüncüsü kapalı ikincisi açık üç heceli masdardır. مرحمت merḥamet, مصلحت maṣlahat, مسئله mesele gibi. Muzâaflarda mefallet şekline girer. محبت maḥabbet, مسرت meserret, مزلت mezellet gibi. Ecveflerde mefâlet veznine dönüşür. ملامت melâmet, مخافت meḫâfet gibi.

26. مَفْعِلت veya مفعلة **Mefʿilet**: Mimli masdar olup aslı yuvarlak te'lidir. Birincisi ve üçüncüsü kapalı, ikincisi açık üç heceli masdardır. معرفت maʿrifet, موعظه mevʿıẓa gibi. Ecveflerde mefîlet veznine geçer. معیشت maʿîşet gibi.

b. Sülâsî Semâî Masdarların İsm-i Fâil ve İsm-i Mef'ûlleri

Yukarıda vezinleri verilen sülâsî semâî (kökü üç harften müteşekkil) masdarların tamamının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlleri aşağıdaki gibi yapılır. İsm-i fâilleri, fâil (فاعل) vezninde; ism-i mef'ûlleri ise mef'ûl (مفعول) veznindedir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; عاشق ʿâşıḳ معشوق maʿşûḳ; عالم ʿâlim معلوم maʿlûm; آمر âmir مأمور me'mûr; جاهل câhil مجهول mechûl şeklinde gelir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat şu hatırdan çıkarılmamalıdır ki bugün Türkçede kullandığımız bu kabil kelimelerin sayısı, örneklerde de görüldüğü üzere, oldukça fazladır. Konuyla alakalı birkaç ayrıntıyı da burada ifade etmemiz gerekir. Kelime kökünün durumuna göre bazen ism-i fâil ve ism-i mef'ûller kendi içinde bazı farklı vezin ve kalıplara dönüşebilmektedir. Meselâ fâil şeklinde gelmesi gereken bazı ism-i fâiller fâ' (فاع) şekline dönüşebilmektedir. Örneğin صاف ṣâf (صفوت ṣafvet'den) فار fâr (فرار firâr'dan) دال dâl (دلالت delâlet'ten) Bu durum ism-i mef'ûller için de geçerlidir. Örneğin vav'lı ecveflerde mefûl şekline dönüşür. (مصون maṣûn gibi. خوف مخوف gibi.) ye'li ecveflerde mefîl veznine geçer. (زیاده مزید gibi. Vav'lı nâkıslarda mefʿuv şekline dönüşür. (مدعو دعوت gibi.) ye'li nâkıslarda mefʿî şekline dönüşür.(منفی نفی menfî gibi. مروی روایت mervî gibi.) Geçişsiz masdarlarda ise ism-i mef'ûl gelmez.

c. Sülâsî Kıyâsî Mastarlar, İsm-i Fâil ve İsm-i Mef'ûlleri

Sülâsî kıyâsî masdarlar, sülâsî semâî masdarlardan farklı olarak, ziyâde harflerin eklenmesi sonucu oluşturulan masdarlardır ve her biri yine belli kalıp veya vezinlere bağlı olarak yapılırlar. Bu yüzden bu tür masdarlara mezîdün fîh sülâsî masdarlar da denir. Bunları Türkçedeki eklerle türetilmiş kelimeler olarak telakki etmek mümkündür. Fakat kelime kökleri itibarıyla yine sülâsî yani aslı üç harften oluşan masdarlar olduğu unutulmamalıdır. Bir başka önemli fark ise bu masdarların ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerinin her birinin ayrı ayrı ve farklı vezinlerde gelmesidir. Arapçada dokuz çeşit sülâsî kıyâsî masdar vardır ve bu kalıplardaki masdarların Türkçede bol miktarda kullanıldığı bilinmelidir. Örneklerde bu durum kendini daha bariz olarak ortaya koyacaktır. Arapça gramer kitaplarında bu hususlar bâb olarak isimlendirilmektedir. Biz de bu çağrışımdan istifade etmek adına bâb kelimesini başlıklarımızda kullanmayı uygun buluyoruz. Bu dokuz masdar çeşidini ve bunların ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. **إِفْعال İfʿâl Bâbı**: Beş harfli, iki kapalı heceden oluşan masdarlardır. فعل feʿale kalıbına biri başta biri sonda olmak üzere iki elif eklenmesiyle meydana getirilir. جبر cebera'dan اجبار icbâr; درك dereke'den ادراك idrâk; دخل daẖale'den ادخال idẖâl bu kalıba örnek verilebilir. Mehmuz ve misâllerde bu vezin ايفال îfâl veznine dönüşür. ايمان îmân; ايجاد îcâd; ايقاظ îḳâẓ bu şekilde türetilmiştir. Ecveflerde افاله ifâle veya افالت ifâlet kalıbına dönüşür. اداره idâre, اجابت icâbet, اقامه iḳâme bu kalıba örnektir. Nâkıslarda ايفاء if'â' şekline dönüşür. Osmanlı Türkçesinde sondaki hemze yazılmayacağı için imlâ if'â şekline geçer. ارضا ırżâ, اجرا icrâ, افنا ifnâ bu kalıbın örnekleridir.

   Bu kalıbın ism-i fâili مُفْعِل müfʿil veznindedir. Yukarıda verdiğimiz örnekler üzerinden gidecek olursak اجبار icbâr'ın ism-i fâili مجبر mücbir; ادراك idrâk'in ism-i fâili مدرك müdrik; اكرام ikrâm'ın ism-i fâili مكرم mükrim, اسلام islâm'ın ism-i fâili مسلم müslim gelir. Mehmuzlarda ve misâllerde موعل mû'il şekline dönüşür. مؤمن mü'min, موجد mûcid gibi. Muzâaflarda مفِلّ müfill şekline girer. مصر muṣırr, مقر muḳırr gibi. Ecveflerde مفيل müfîl şeklini alır. مدير müdîr , مشير müşîr gibi. Nâkıslarda مفعى müfʿî şekline geçer. محيى muḥyî, معطى muʿṭî gibi.

   Bu kalıbın ism-i mef'ûlü مُفْعَل müf'al veznindedir. اثبات iṣbât'dan مثبت müṣbet, اجمال icmâl'den مجمل mücmel gibi. İsm-i mef'ûllerde de kelime kökünün yapısı etkilidir. Mehmûzlarda ve misâllerde kalıp موعل mûal şekline dönüşür. اجبار icbâr'dan موجر mûcer, ايجاب icâb'dan موجب mûceb gibi. Muzâaflarda مفلّ müfall veznine dönüşür. اقرار iḳrâr'dan مقر muḳarr gibi. Ecveflerde kalıp مفال müfâl şekline dönüşür. اشارت işâret'den مشار müşâr, اصابت isâbet'den مصاب musâb gibi. Nâkıslarda مفعى müfʿâ şekline girer. ايما îmâ'dan موما mûmâ, اعطا iʿtâ'dan معطى mu'tâ gibi. Yukarıdan beri anlattıklarımızı bir tablo ile özetlemek gerekirse şöyle bir sonuçla karşılaşırız.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
İf'âl افعال	Müf'il مُفعِل	Müf'al مُفعَل

اکرام	مکرِم	مکرَم
انکار	منکِر	منکَر
اثبات	مثبِت	مثبَت

2. **تفعیل Tefʿîl Kalıbı**: فعل feʿale üçlü kökün başına bir te (ت), son harfden önce bir y (ی) getirilerek yapılır. شکل şekele'den تشکیل teşkîl, حسن ḥasene'den تحسین taḥsîn, أدب edebe'den تأدیب te'dîb bu kalıba örnek olarak verilebilir. Tefʿîl kalıbı genellikle ettirgenlik bildirir. Geçişsiz fiilleri geçişli hale getirir. خرب ḫarebe'den تخریب taḫrîb "yıkmak, harâb etmek", فهم fehime'den تفهیم tefhîm "anlatmak", علم alime'den تعلیم ta'lîm "bildirmek, öğretmek"tir. Tefʿîl kalıbı aynı zamanda bazı sayı isimlerinden yeni masdarlar yapmaya da yarar. واحد vâḥid'den توحید tevḥîd "birlemek, birleştirmek", اثنین işneyn'den تثنیه teşniye "ikilemek", ثلاثه şelâşe'den تثلیث teşlîş "üçlemek" gibi. Tefʿîl kalıbı, nâkıslarda, mehmuzlarda (son harfi hemzeli olanlarda) ve bazı sâlimlerde تفئله tef'ile kalıbına dönüşür. جزا cezâ'dan تجزیه tecziye, سوی seviy'den تسویه tesviye, ذکر zikr'den تذکره teẕkire bunlara örnek olarak verilebilir. Tefʿîl kalıbı bazen de تفلّه tefille kalıbına dönüşür. تمام tamâm'dan تتمه tetimme gibi.

Tefʿîl kalıbının ism-i fâili, مُفَعِّل müfaʿʿil vezninde gelir. ترتیب tertîb'den مرتب mürettib, تنقید tenkîd'den منقد münekkid, توحید tevḥîd'den موحد muvaḥḥid gibi. Nâkıslarda مفعّی müfaʿʿî şekline dönüşür. تربیه terbiye'de مربی mürebbî; تسمیه tesmiye'den مسمی müsemmî gibi.

Tefʿîl kalıbının ism-i mef'ûlü, مُفَعَّل müfaʿʿal vezninde gelir. ترتیب tertîb'den مرتب müretteb, تأسیس te'sîs'den مؤسس müesses gibi. Nâkıslarda مفعّی müfaʿʿa şekline girer. تجلیه tecliye'den مجلی mücellâ, تسمیه tesmiye'den مسمی müsemmâ gibi. Hem tefʿîl kalıbının kendisi hem de bu kalıbın ism-i fâil ve ism-i mef'ûlünün Osmanlı Türkçesinde ve günümüz Türkçesinde oldukça bol miktarda kullanıldığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Dolayısıyla önemli bir kalıptır. Şimdi tefʿîl kalıbını, ism-i fâilini ve ism-i mef'ûlünü tablo halinde görelim ve zihnimize daha iyi yerleşmesi için birkaç örnek daha sunalım.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
Tefʿîl تفعیل	Müfaʿʿil مُفعِّل	Müfaʿʿal مُفعَّل
تبیین	مبیِّن	مبیَّن
تقدیم	مقدِّم	مقدَّم
تصدیق	مصدِّق	مصدَّق

3. **مفاعله veya مفاعلت Müfâʿale Kalıbı:** فعل feʿale üçlü kökünün başına mim (م), ortasına elif (ا) ve sonuna hâ-i resmiye (ه) veya açık te (ت) eklenerek yapılır. Müfâ'ale kalıbı daha çok işteşlik bildirir. İki veya daha fazla kişi arasında yapılan iş veya hareketi ifade eder. حرب ḫarebe'den محاربه muḥârebe, نقش naḳaşa'dan مناقشه

münâḳaşa, نظر naẓara'dan مناظره münâẓara شرك şerike'den مشاركت müşâreket bu kalıba örnek olarak verilebilir. Bu kalıp da hem Osmanlı Türkçesinde hem de günümüz Türkçesinde çok kullanılan kalıplardan bir tanesidir. Müfâʿale vezni nâkıslarda مفاعات müfâʿât veznine geçer. جزا cezâ'dan مجازات mücâzât, سوى seviy'den مساوات müsâvât gibi.

Müfâʿale kalıbının ism-i fâili, مفاعِل müfâʿil vezninde gelir. محاربه muḥârebe'den, محارب muḥârib, مخابره muḫâbere'den مخابر muḫâbir gibi. Muzâaflarda مفاع müfâʿ şekline geçer. ضد żıdd'dan مضاد müżâdd, مس mess'den مماس mümâs gibi. Nâkıslarda مفاعى müfâʿî veznine dönüşür. سوى seviy'den مساوى müsâvî, ريا riyâ'dan مرائ mürâ'î gibi.

Müfâʿale kalıbının ism-i mef'ûlü, مفاعَل müfâʿal vezninde gelir. برك bereke'den مبارك mübârek, خطب ḫatebe'den مخاطب muḫâtab gibi.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
Müfâʿale مفاعله	Müfâʿil مفاعِل	Müfâʿal مفاعَل
مشاهده	مشاهِد	مشاهَد
معاونت	معاوِن	معاوَن
مقايسه	مقايِس	مقايَس

4. **İnfiʿâl انفعال Kalıbı**: فعل feʿale üçlü kökün başına elif (ا) ve nûn (ن) son harfin öncesine de bir elif (ا) eklemek sûretiyle yapılır. قلب ḳalebe'den انقلاب inḳılâb, شرح şereḥa'dan انشراح inşirâḥ, عكس ʿakese'den انعكاس inʿikâs bu kalıbın örneklerindendir. Ecveflerde انفيال infiyâl veznine dönüşür. سوك seveka'dan انسياك insiyâk gibi. Nâkıslarda انفعاء infi'â' şeklinde olur. زوى zeveye'den انزوا inzivâ, جلى celeye'den انجلا incilâ gibi.

İnfiʿâl kalıbının ism-i fâili, منفعِل münfa'il vezninde gelir. انقلاب inḳılâb'dan منقلب münḳalib, انقطاع inḳıṭâʿ'dan منقطع münḳaṭıʿ, انكسار inkisâr'dan منكسر münkesir gibi. Muzâaflarda منفعّ münfaʿʿ şekline dönüşür. انشقاق inşiḳâḳ'dan منشق münşaḳḳ, انجرار incirâr'dan منجر müncerr gibi. Ecveflerde منفال münfâl şekline geçer. انقياد inḳıyâd'dan منقاد münḳâd gibi. Nâkıslarda منفعى münfa'î şeklinde olur. انزوا inzivâ'dan منزوى münzevî gibi.

İnfiâl kalıbının ism-i mef'ûlü yoktur.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
İnfi'âl انفعال	Münfâ'il منفعِل	-
انقسام	منقسِم	-
انخصار	منخصِر	-
انفصل	منفصِل	-

5. **İftiʿâl افتعال Kalıbı**: فعل feʿale üçlü kökünün başına bir elif (ا) , fe (ف) harfinden sonra bir te (ت) ve son harfden önce bir elif (ا) daha ilave etmek sûretiyle yapılır.

Bu kalıp da Osmanlı Türkçesinde ve günümüz Türkçesinde oldukça çok kullanılan kalıplardandır. نقل naḳale'den انتقال intiḳâl, قدر ḳadera'dan اقتدار iḳtidâr, رجع raceʿa'dan ارتجاع irticâʿ bu kalıbın örneklerindedir. İftiʿâl kalıbı misâllerde اتعال ittiâl şekline dönüşür. وحد vaḥade'den اتحاد ittiḥâd, وفق vefeḳa'dan اتفاق ittifâḳ gibi. Nâkıslarda ve mehmuzlarda (son harfi elifli olanlarda) اتفاء iftiâ' şekline girer. نهى neheye'den انتها intihâ, بدء bedee'den ابتدا ibtidâ gibi. ص, ض, ط, ظ, harflerinden biri ile başlayan bir kelime bu kalıba sokulduğunda ت harfi yerine ط; د, ذ, ز ile başlayan bir kelime bu kalıba sokulduğunda ت harfi yerine د harfi konur. Örnek: ضرب ḍarabe'den اضطراب ıżṭırâb, دعو daʿave'den ادعا iddiʿâ gibi.

Bu kalıbın ism-i fâili, مُفْتَعِل müftaʿil vezninde gelir. افتخار iftiḫâr'dan مفتخر müfteḫir, اعتدال iʿtidâl'den معتدل muʿtedil, انتظار intiẓâr'dan منتظر muntaẓır gibi. Misâl köklerde متّعِل muttaʿil şekline geçer. اتحاد ittiḥâd'dan متحد mütteḥid, اتفاق ittifâḳ'dan متفق müttefiḳ gibi. Ecveflerde مفتال müftâl şekline dönüşür. اختيار iḫtiyâr'dan مختار muḫtâr, احتياج iḥtiyâc'dan محتاج muḥtâc gibi. Muzâaflarda مفتل müftall şeklinde gelir. اضطراب ıżṭırâb'dan مظطر mużṭarr, اشتياق iştiyâḳ'dan مشتق müştaḳḳ gibi. Nâkıslarda مفتعى müftaî şeklinde olur. ابتدا ibtidâ'dan مبتدى mübtedî, انتها intihâ'dan منتهى müntehî gibi.

Bu kalıbın ism-i mef'ûlü, مفتعَل müfteʿal vezninde gelir. انتخاب intiḫâb'dan منتخب münteḫab, اقتباس iḳtibâs'dan مقتبس muḳtebes gibi. Misâllerde متعل mütteʿal şekline geçer. اتحاد ittiḥâd'dan متحد mütteḥed, اتفاق ittifâḳ'dan متفق müttefaḳ gibi. Ecveflerde ve muzâaflarda ism-i fâille aynı gelir. احتياج iḥtiyâc'dan محتاج muḥtâc, اشتياق iştikâḳ'dan مشتق müştaḳḳ gibi.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
İftiʿâl انفعال	Müftaʿil مفتعل	Müftaʿal مفتعل
اكتساب	مكتسِب	مكتسَب
اجتحاد	مجتحِد	مجتحَد
انتخاب	منتخِب	منتخَب

6. **تفعُّل Tefeʿʿül Kalıbı**: فعل feʿale üçlü kalıbının başına bir te (ت) ve ayn (ع) harfinin üzerine bir şedde ilavesiyle yapılır. شكل şekele'den تشكل teşekkül, حقق ḥaḳaḳa'dan تحقق taḥaḳḳuḳ, كبر kebura'dan تكبر tekebbür bu kalıbın örneklerindendir. Nâkıslarda ve mehmuzlarda (üçüncü harfi hemze olanlarında) تفعى tefeʿʿî veznine dönüşür. منى meneye'den تمنى temennî, جزء cezee'den تجزى tecezzî gibi.

Bu kalıbın ism-i fâili, متفعِّل mütefaʿʿil vezninde gelir. تشكل teşekkül'den متشكل müteşekkil, تكبر tekebbür'den متكبر mütekebbir, تيقظ tayaḳḳuẓ'dan متيقظ müteyaḳḳıẓ gibi. Nâkıslarda ve mehmuzlarda (son harfi hemze olanlarda) متفعِّى mütefaʿʿî şekline dönüşür. تجزى tecezzî'den متجزى mütecezzî, تأنى teennî'den متأنىmüteennî gibi.

Bu kalıbın ism-i mef'ûlü, متفعَّل mütefa''al vezninde gelir. Bu kalıbın ism-i mef'ûlü Osmanlı Türkçesinde ve günümüz Türkçesinde oldukça az kullanılan bir kalıptır. Örneğin تيمن teyemmün'den متمين mütemeyyen. Mütemeyyen yerine kullanılan mütemeyyin aslen ism-i fâildir. Fakat yanlış olarak ism-i mef'ûl yerine kullanılır. Bu kalıp nâkıs köklerde متفعى mütefe''â şekline dönüşür. تمنى temennî'den متمنى mütemennâ, توفى teveffâ'dan متوفى müteveffâ gibi.

Kalıbın tablosuna geçmeden önce, sık yapılan bir hatayı önlemek maksadıyla şu ayrıntıyı da hatırlatmamız gerekir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri okurken genellikle تفعيل tef'îl kalıbı ile تفعُّل tefe''ül kalıbı birbirine karıştırılır. Bu karışıklığı ayırt etmenin en güzel yolu, tef'îl kalıbında zâit bir y (ى) olduğuna dikkat etmektir. Dolayısıyla bu iki kalıbın anlamları da birbirinden farklıdır. Örneğin زوج zevece kökünü ele alalım. Bu kökü tef'îl kalıbına koyduğumuzda تزويج tezvîc; tefe''ül kalıbına koyduğumuzda تزوج tezevvüc olur. Tezvîc: kişinin birini evlendirmesi, tezevvüc ise; kendisinin evlenmesidir. Bu nedenle "kişi oğlunu / kızını tezevvüc etmez, tezvîc eder." توجيه tevcîh: yöneltmek, توجه teveccüh: yönelmektir. Yine aynı şekilde تسليم teslîm: verme, تسلم tesellüm: verilen şeyi almaktır.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
Tefe''ül تفعل	Mütefa''il متفعل	Mütefa''al متفعل
تجسس	متجسِّس	متجسَّس
تشبس	متشبِّس	متشبَّس
توجه	متوجِّه	متوجَّه

7. **تفاعل Tefâ'ül Kalıbı**: فعل fe'ale üçlü kökünün başına bir te (ت) ve fe (ف) harfinden sonra bir elif (ا) eklenmesiyle elde edilir. Bu kalıp, müşâreket yani işteşlik bildirir. Diğer taraftan kalıbın bilmezlikten gelme, öyle görünme gibi anlamları da vardır. Bu kalıp da -ism-i mef'ûlü az kullanılmakla birlikte- Osmanlı Türkçesinde oldukça fazla kullanılan kalıplardan bir tanesidir. Örnek olarak ميل meyele'den تمايل temâyül, كمل kemüle'den تكامل tekâmül ve جهل cehele'den تجاهل tecâhül verilebilir. Muzâaflarda تفاع tefâ' şekline girer. ضد zadede'den تضاد teżâd, مس messe'den تماس temâs gibi. Nâkıslarda تفاعى tefâî şekline dönüşür. دوى devaye'den تداوى tedâvî, نهى neheye'den تناهى tenâhî gibi.

Tefâ'ül kalıbının ism-i fâili, متفاعِل mütefâ'il vezninde gelir. تمايل temâyül'den متمايل mütemâyil, تكامل tekâmül'den متكامل mütekâmil, تجانس tecânüs'den متجانس mütecânis gibi. Muzâaflarda kalıp متفاء mütefâ' şekline dönüşür. تضاد teżâd'dan متضاد müteżâdd gibi. Nâkıslarda متفاعى mütefâî şekline girer. تداوى tedâvî'den متداوى mütedâvî, تباقى tebâḳî'den متباقى mütebâḳî gibi.

Tefâ'ül kalıbının ism-i mef'ûlü, متفاعَل mütefâ'al vezninde gelir. Bu ism-i mef'ûl de Osmanlı Türkçesinde az kullanılan kalıplardandır. تداول tedâvül'den متداول mütedâvel gibi. Muzâaflarda ism-i fâil ile birleşir.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
Tefâʿül تفاعل	Mütefâʿil متفاعل	Mütefâʿal متفاعل
تناقض	متناقِض	متناقَض
تناظر	متناظِر	متناظَر
تقاعد	متعاقِد	متعاقَد

8. **İstifʿâl Kalıbı: استفعال** فعل feʿale üçlü kökün başına elif, sin ve te; son harfden önce de bir elif getirilmek sûretiyle yapılır. İstifʿâl kalıbı, daha çok istek, sayma ve çareye bakma bildirir. حصل ḥaṣale'den استحصال istiḥṣâl, قرر ḳarara'dan استقرار istiḳrâr, مدد mededen استمداد istimdâd gibi. Vav'lı misâllerde استيفال istîfâl şekline geçer. وجب vecebe'den استيجال istîcâb, وضح vażaḥa'dan استيضاح istîżâḥ gibi. Mehmuzlarda (ilk harfi hemzeli olanlarda) hem istîfâl şekline geçebilir hem de baştaki hemze kalabilir. أجر ecera'dan استيجار istîcâr veya استئجار isti'câr, أنس enese'den استيناس istînâs veya استئناس isti'nâs gibi. Ecveflerde استفاله istifâle veya استفالت istifâlet veznine geçer. فود fevede'den استفاده istifâde, جوب cevabe'den استجابه isticâbe, عون ʿavene'den استعانه istiʿâne gibi. Nâkıslarda ve mehmuzlarda (son harfi hemzeli olanlarda) استعفاء istiʿfâ' şekline dönüşür. ولى velaye'den استيلا istîlâ, هزأ hezee'den استهزا istihzâ gibi.

İstifʿâl kalıbının ism-i fâili, مستفعِل müstefʿil vezninde gelir. استحصال istiḥṣâl'den مستحصل müstaḥṣil, استهلاك istihlâk'den مستهلك müstehlik gibi. Ecveflerde مستفيل müstefîl şekline geçer. استفاده istifâde'den مستفيد müstefîd, استقامت istiḳâmet'den مستقيم müstaḳîm gibi. Muzâaflarda مستفع müstefiʿʿ şekline dönüşür. استقرار istiḳrâr'dan مستقر müstaḳırr, استبداد istibdâd'dan مستبد müstebidd gibi. Nâkıslarda ve mehmuzlarda (son harfi hemzeli olanlarda) مستفعى müstefʿî şeklinde olur. استيلا istîlâ'dan مستولى müstevlî, استغنا istiġnâ'dan مستغنى müstaġnî gibi.

İstifʿâl kalıbının ism-i mef'ûlü, مستفعَل müstefʿal vezninde gelir. استقبال istiḳbâl'den مستقبل müstaḳbel, استحكام istiḥḳâm'dan مستحكم müstaḥḳem gibi. Ecveflerde مستفال müstefâl şekline dönüşür. استشاره istişâre'den مستشار müsteşâr, استعاره istiʿâre'den مستعار müsteâr gibi. Muzâaflarda مستفلّ müstefall veya مستفع müstefaʿʿ vezninde gelir. استحقاق istiḥḳâḳ'dan مستحق müsteḥaḳḳ, استقرار istiḳrâr'dan مستقر müstaḳarr gibi. Nâkıslarda مستفعى müstefʿâ şeklinde olur. استسنا istisnâ'dan مستسنا müstesnâ, استيلا istîlâ'dan مستولى müstevlâ gibi.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
İstifʿâl استفعال	Müstefʿil مستفعل	Müstefʿal مستفعل
استخدام	مستخدِم	مستخدَم
استرحام	مسترحِم	مسترحَم
استنسخ	مستنسِخ	مستنسَخ

9. **افعلال İfʿilâl Kalıbı**: فعل feʿale üçlü kalıbının başına bir elif ve sondan bir öncesine bir lam-elif ilave edilerek yapılır. Bu kalıbın fonksiyonu, geçişsiz yapmaktır. Hiç geçişli olmaz. Dolasıyla ism-i mef'ûlü gelmez. Genellikle renk, vücuttaki sakatlık ve noksanlık bildirir. غبر ġabera'dan اغبرار iġbirâr, صفر ṣafera'dan اصفرار işfirâr, حمر ḥamera'dan احمرار iḥmirâr gibi.

   İfʿilâl kalıbının ism-i fâili, مفعَل müfʿall veznindedir. اغبرار iġbirâr'dan مغبر muġberr

   İfʿilâl kalıbının ism-i mef'ûlü yoktur.

Kalıp	İsm-i Fâil	İsm-i Mef'ûl
İfʿilâl افعلال	Müfʿall مفعلّ	-
اسوداد	مسود	-
اشهلال	مشهل	-
اغوجاج	مغوج	-

d. Rubâî Semâî Mastarlar

Bu masdarın tek vezni vardır ve o da فعلله faʿlele veznidir. Bu vezne uyan kelimeler aşağıdaki gibidir. ترجمه terceme, وسوسه vesvese, دبدبه debdebe, صلطنت ṣalṭanat, قهقهه ḳahḳaha, عربده ʿarbede, ولوله velvele.

Bu masdarların ism-i fâili, مفعلِل müfaʿlil veznindedir. مترجم mütercim, موسوس müvesvis

Bu masdarların ism-i mef'ûlü, مفعلَل müfaʿlel veznindedir. مترجم mütercem, مدبدب müdebdeb gibi.

e. Rubâî Kıyâsî Mastarlar

Rubâî kıyâsî masdarlar, dörtlü köklerden belli kâidelerle üretilmiş masdarlardır. Osmanlı Türkçesinde çok az kullanılırlar ve örnekleri çok azdır. İsm-i mef'ûlleri kullanılmaz. Bu masdarların üç vezni vardır.

1. **تفعلل Tefaʿlül Kalıbı**: فعلل faʿlele dörtlü kökün başına bir te (ت) ilavesiyle yapılırlar. Bu kalıptaki kelimeler bu vezindedir. سلسله silsile'den تسلسل teselsül, بصبصه başbaşa'dan تبصبص tabaşbuş, زلزله zelzele'den تزلزل tezelzül gibi.

   Tefaʿlül kalıbının ism-i fâili, متفعلل mütefaʿlil vezninde gelir. تسلسل teselsül'den متسلسل müteselsil, توسوس tevesvüs'den متوسوس mütevesvis kelimeleri bu kalıba örnek olarak verilebilir.
2. **افعلال İfʿillâl Kalıbı**: Dörtlü kökün başına ve son harfinden önce birer elif ilavesiyle yapılır. ضمحل żamaḥale'den اضمحلال izmiḥlâl, طمأن ṭamaene'den اطمئنان iṭmi'nân veya اطمينان iṭmiynân gibi.

   İfʿillâl kalıbının ism-i fâili, مفعلل müfʿalil veznindedir. اضمحلال izmiḥlâl'dan مضمحل müżmaḥil, اطمئنان iṭmi'nân'dan مطمئن muṭma'in gibi.
3. **افعنلال İfʿinlâl Kalıbı**: Bu kalıp kullanılmayan bir kalıptır. احرنشام ihrinşâm kelimesi bu vezindedir.

f. Ca'lî Masdarlar

Şimdiye kadar gördüğümüz masdarların dışında bir de ca'lî masdarlar denen yapma veya uydurma masdarlar vardır. Bunlar çeşitli sıfat ve isimlerin sonuna şeddeli ye ve te ilavesiyle yapılırlar. Girdikleri vezinlerin sonlarına bir -iyyet eklenerek yapılırlar. Örneğin فعال faʿâl'den فعليّت faʿâliyyet, مجبور mecbûr'dan مجبوريّت mecbûriyyet, بشر beşer'den بشريّت beşeriyyet, موفّق muvaffaḳ'dan موفاقيّت muvaffâḳiyyet bu tür masdarlardandır. Bu tür kelimelerin sonlarında bulunan çift ye'ler Türkçede daha sonradan tek ye'ye dönüşmüştür. Beşeriyet, mecburiyet gibi.

B. Sıfat-ı Müşebbehe

Bunlar normal sıfatlardır. Başlıca vezinleri şunlardır.

1. **افعل Efʿal Vezni**: Renk ve ayıplara ait sıfatlar bu vezinde yapılır. احمر aḥmer, اصفر aṣfar, اعمى aʿmâ, اسود esved, ابيض ebyaż gibi. Muzâaf köklerde bu kalıp افلّ efall veznine dönüşür. اصم eṣamm gibi.
2. **فعلان Faʿlân Vezni**: حيران ḥayrân, سكران sekrân, عطشانʿatşân gibi.
3. **فعيل Faʿîl Vezni**: رذيل rezîl, اصيل aṣîl, صغير ṣaġîr, حليم ḥalîm, شرير şerîr, أديب edîb, أنيس enîs…vb. sıfatlar bu vezinle yapılmış sıfatlardır.

C. Mübâlağa Sîgaları

Bunlar mübâlağa isimleridir ve başlıca şu vezinlerde yapılırlar.

1. **فعّال Faʿʿâl Vezni**: جبار cebbâr, خطاط ḫaṭṭâṭ, عياش ʿayyâş, سيار seyyâr, غدر ġaddâr, صياد ṣayyâd, حمال ḥammâl gibi kelimeler bu vezindedir. Fakat unutmamak gerekir ki bu vezindeki kelimelerin hepsi mübâlağa anlamı taşımazlar. Nâkıslarda فعّاء faʿʿâ' (Osmanlıcada فعّا faʿʿâ) şekline dönüşür. سقا saḳḳâ (saka) gibi.
2. **فعّاله Faʿʿâle Vezni**: علامه ʿallâme, فهامه fehhâme gibi mübalağa isimleri bu vezindedir.
3. **فَعول Faʿûl Vezni**: صبور ṣabûr, غيور ġayûr, ولود velûd, شكور şekûr gibi kelimeler bu gruptandır.
4. **فُعال Fuʿâl Vezni**: شجاع şucâ' gibi kelimeler bu türdendir.
5. **فِعّيل Fiʿʿîl Vezni**: صديق ṣıddîk, شرير şirrîr gibi mübalağa bildiren isimler bu kalıptandır.
6. **مِفعيل Mifʿîl Vezni**: مسكين miskîn gibi.
7. **فَعيل Faʿîl Vezni**: Bu vezindeki عليم ʿalîm, رحيم raḥîm, كريم kerîm gibi kelimeler, eğer Allah Teâlâ'nın vasıfları için kullanılıyorsa mübâlağa ismi; diğer durumlarda sıfat-ı müşebbehe olarak kabul edilirler.
8. **مِفعال Mifʿâl Vezni**: معمار miʿmâr gibi kelimeler bu vezindedir. Fakat miʿmâr kelimesi mübâlağa ifade etmez.

D. İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl, büyütme ismidir ve tek bir kalıbı vardır. O da افعل efʿal veznidir. İsm-i tafdîl, "daha çok" veya "en çok" ifadeleriyle büyütme ve aşırılık ifade ederler. Efʿal vezni sıfat-ı müşebbehe olan efʿal ile karıştırılmamalıdır. Sıfat-ı müşebbehe olarak

kullanılan efʿal vezni, herhangi bir renk veya kusurla alakalı ise meydana gelir. Diğer durumlarda büyütme ismi olur. Bu minvalde اکبر ekber, اعظم aʿẓam, اصغر aṣġar, اجهل echel birer ism-i tafdîldir. Muzâaf köklerde افلّ efell şekline dönüşür. اشد eşedd, اشر eşerr gibi. Nâkıslarda افعا افعی efʿâ şekline girer. اقوی aḳvâ, اعلی aʿlâ, اولا evlâ gibi.

E. İsm-i Tasgîr

İsm-i tasgîr küçültme ismidir. Küçültme ismi üç kalıba sahiptir ve Türkçede az kullanılır.

1. **فُعیل Fuʿayl Vezni**: عبد abd'den عبید ubeyd gibi.
2. **فعیعل Fuʿayʿil Vezni**: عالم ʿâlem'den عویلم ʿuveylim gibi.
3. **فعیعیل Fuʿayʿîl Vezni**: قندیل ḳandîl'den قنیدیل kuneydîl gibi.

F. İsm-i Mensûb

İsm-i mensûb, aidiyet veya nisbet bildiren isimleridir. Bu kelimelerin diğer kelimeler gibi kalıpları yoktur. Türkçedeki gibi ek ile yapılırlar. Çeşitli vezinlerdeki kelimelere nisbet ye'si (yâ-yı nisbet) adı verilen bir ی ilavesiyle yapılırlar. Aslen Arapçadaki nisbet eki -iyyûn ekidir ve bu ekin ye'si şeddelidir. Bu şedde kelimenin sonuna başka ek geldiğinde ortaya çıkar. Fakat Türkçede bugün şeddesiz, tek ye'li şekilde kullanılır. Bu tek ye de uzun î şeklinde gösterilir. İsm-i mensûb aşağıdaki kaidelere uygun olarak yapılır.

1. Son harfi sessiz olan kelimelere nisbet ye'si doğrudan doğruya getirilir. عسکری ʿaskerî, جبری cebrî, مالی mâlî, علمی ʿilmî gibi.
2. Kelime sonunda açık veya kapalı bir te (ت ة) varsa; kapalı te Osmanlı Türkçesine he (ه) olarak geçer. Açık te ise aynen kalır. Bu tür kelimelerin sonuna nisbet ye'si getirildiğinde sondaki te veya he düşer. تجربه tecrübe'den تجربی tecrübî, اداره idâre'den اداری idârî, سیاست siyâset'den سیاسی siyâsî gibi.
3. Nâkıs köklerde (son harfi elif veya ye olanlarda) bu son harf atılır ve yerine bir vav ve nisbet ye'si getirilir. دنیا dünyâ'dan دنیوی dünyevî, معنا معنی maʿnâ'dan معنوی maʿnevî, موسی Mûsâ'dan موسوی Mûsevî gibi.
4. Son harfi hemze olan Arapça kelimeler, Osmanlı Türkçesine geçince sondaki hemzenin düşeceğini daha önce söylemiştik. Bu tür kelimeler, ism-i mensûb yapılırken, kelime sonuna bir vav + ye (وی) veya hemze + ye (ئی) getirilir. سماء سما semâ'dan سمائی semâî veya سماوی semâvî, ابتدا ibtidâ'dan ابتدائی ibtidâî gibi.

G. İsm-i Mekân ve İsm-i zamân

Bu isimler mekan ve zaman isimleridir. Yani fiillerin cereyan ettikleri yeri ve zamanı bildirirler. Bunlar dört kalıpla yapılırlar. Bu kalıplar aşağıda ifade edilecektir. Fakat ona geçmeden önce şu hatırlatmayı yapmak yerinde olacaktır. Bu kalıplar şeklen bir mimli masdar görünümündedirler. Bunlar masdar anlamı taşıyorlarsa mimli masdar, zaman ve mekan ismi mânâsında iseler ism-i mekân ve ism-i zamân olarak adlandırılırlar. Şimdi bu kalıpları / vezinleri ayrı ayrı örnekleriyle birlikte ele alalım.

1. **مَفعَل Mefʿal Vezni**: سلك seleke'den مسلك meslek, کتب ketebe'den مکتب mektep, سکن sekene'den مسکن mesken. Ecvef köklerde مفال mefâl veznine geçer. قوم ḳaveme'den

مقام maḳâm, زير zayera'dan مزار mezâr, كون kevene'den مكان mekân gibi. Muzâaf köklerde مفلّ mefall şekline girer. قرر ḳarara'dan مقرّ maḳarr, حلل ḥalale'den محلّ maḥall gibi. Nâkıs köklerde ise مفعى mefʿâ şeklinde olur. جرى cereye'den مجرى mecrâ, اوى eveye'den مأوى me'vâ gibi.

2. **مَفعِل Mefʿil Vezni**: جلس celese'den مجلس meclis, وقع vaḳaʿa'dan موقع mevḳiʿ, ولد velede'den مولد mevlid bu kalıptandır. Ecveflerde kalıp مفيل mefîl şekline dönüşür. سيل seyele'den مسيل mesîl, سير seyera'dan مسير mesîr gibi. Muzâaflarda مفلّ mefill şeklinde olur. فرر ferara'dan مفرّ mefirr gibi.
3. **مفعلت/مفعله Mefʿale/Mefʿalet Vezni**: طبع ṭabaʿa'dan مطبعه maṭbaʿa, حكم ḥakeme'den محكمه maḥkeme, درس derese'den مدرسه medrese gibi. Ecveflerde مفاله mefâle veznine geçer. سيف seyefe'den مسافه mesâfe gibi. Muzâaflarda مفلّه mefalle şeklinde olur. حلل ḥalale'den محله maḥalle, جلل celele'den مجله mecelle gibi.
4. **مفعِلت/مفعِله Mefʿile/Mefʿilet Vezni**: نزل nezele'den منزلت menzilet, سير seyera'dan مسيره mesîre, هلك heleke'den مهلكه mehlike gibi.

   İsm-i mekân ve ism-i zamân olan kelimeler مَفاعِل mefâʿil vezninde çoğul yapılırlar. مكتب mekteb'den مكاتب mekâtib, مجلس meclis'den مجالس mecâlis, مدرسه medrese'den مدارس medâris gibi.

Burada küçük bir ayrıntıyı hemen hatırlatmamız gerekir. İsm-i mekân ve ism-i zamân olan kelimelerin çoğulları olan مفَاعِل mefâʿil ile sülâsî kıyâsî masdarların müfâʿale kalıbının ism-i fâili olan مُفاعِل müfâʿil yazılış olarak aynıdır. Osmanlı Türkçesinde hızlı yazmak esas olduğundan hareke kullanılmaz. Bu nedenle bu iki kalıbın karışma olasılığı vardır. Buna dikkat etmek gerekir. Bu husus için bir önceki ünitede anlatılan müfâʿale vezni tekrar incelenebilir.

H. İsm-i Âlet

Türkçede âlet isimlerinin çoğu kendine has bir kelime ile ifade edilir. Fakat kelime köklerinden türetilerek yapılan birtakım âlet isimlerinin varlığı da bir gerçektir. Göz-gözlük-gözlükçü gibi. Arapçada ise âlet isimlerinin tamamı kelime köklerinden türetilir ve bunlar belli başlı kalıplar sayesinde yapılır. Bu kalıpları aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür:

1. **مِفْعَلْ Mifʿal vezni**: نبر nebere'den منبر minber, غفر ġafera'dan مغفر miġfer, سطر saṭara'dan مسطر mısṭar bu vezindedir. Muzâaflarda مِفلّ mifall veznine geçer. حكك ḥakaka'dan محكّ miḥakk veya miḥekk gibi.
2. **مِفْعَالْ Mifʿâl Vezni**: فتح feteḥa'dan مفتاح miftâḥ, ضرب ḍarabe'den مضراب mıżrâb, ثقل şeḳale'den مثقال miṣḳâl bu vezindedir. Misâl köklerde مِيفال mîfâl şekline dönüşür. وزن vezene'den ميزان mîzân gibi.
3. **مِفْعَلَه Mifʿale Vezni**: نقل naḳale'den منقله minḳale, ريح rayeḥa'dan مروحه mirvaḥa gibi kelimeler bu vezindedir. Muzâaflarda مفلّه mifalle şekline geçer. قط ḳaṭṭa'dan مقطه miḳaṭṭa gibi. Nâkıslarda ise مفعال mifʿâl olur. رأى raeye'den مرآت mir'ât gibi.

Okuma Parçası

BİR HÂFIZ-I KÜTÜB TAYİNİ

در دولت بلنده عرض داعیٔ کمینه بودرکه حضرت ابی ایوب انصاری علیه الرحمة الباریده واقع متولیسی اولدوغم مرحوم عبدالقادر افندی وقفندن یومی بر اقچه وظیفه ایله حافظ کتب اولان السید محمد امین فوت اولوب خدمت مرقومه محلول اولماغین اشبو رقعهٔ عبودیت صلی اوغلی السید صالح خلیفه هر وجهله محل و مستحق داعیلری اولمغله باباسی محلولندن مرقوم السید صالح خلیفه‌یه توجیه اولنوب یدینه برات شریف عالیشان صدقه و احسان بیورلمق بابنده پایهٔ سریر اعلایه عرض و اعلام اولندی . باقی فرمان در عدلکدر . فی ۱۸ ربیع الاخر سنه ۱۱۴۳

الفقیر محمد المتولی حالا

Okuma Parçası

کتبخانه‌لرده یاپیلاجق تدریجی اصلاحات

بو اصلاحات راپوری معارف وکالتی حرث مدیریتی طرفندن یازلمشدر. موجود کتبخانه‌لر فوق العاده یوکسك ، تاریخی قیمتی حائز اولمقله برابر احتیاجات عصریه‌یه تقابلدن چوق اوزاقدرلر . علوم و فنونك بوتون شعباتنه شمولی ، تورکیه خلقنی ایشجیلکه حاضرلایان و فائده‌لی صورتده اکلنجه‌لرینی تامین ایدن ادبیاته و بو ادبیاتی جمع ایدن کتبخانه‌لره احتیاج واردر .

مطالعه ایدنلرك سویه و مسلکلرینه کوره کتبخانه‌لرك‌ده مختلف درجاتی لازمدر .

علمی کتبخانه‌لر : یوکسك تحصیل کوره‌ن ، علمی و فنی تتبعاتده بولونمق ایسته‌ین ذواتك احتیاجاتنه تقابل ایدر کتبخانه‌لردر :

آ ــ دولت کتبخانه‌سی : تورکیا جمهوریت مرکزنده بولونور . موزه‌سیله برلکده مطبوع اثرلر ، یازمه اثرلر ، نوطه ، محکوکات کبی شعبه‌لری احتوا ایدر .

ب ــ دارالفنون کتبخانه‌سی : بوتون فاکولته‌لرك علمی احتیاجلرینی تطمینه خادمدر. مستقل تعلیماتنامه‌سی ذیلده علاوه اولونمشدر .

Okuma Parçası

موجبنجه توجيه اولنمق
۲۵ ..... سنه ۱۱۲

سعادتلو وسماحتلو و ضعفايه عنايتلو سلطانم حضرتلرى صاغ اولسون بو داعئ فقيرلرى قدرت مرتبه‌سى طلبهٔ علومه درس و مذاكرهٔ علومه اشتغال اوزره اوقات كذار اولوب حالا نه اوقافدن و نه ميريدن بر اقچه وظيفه‌يه متصرف اولمامغيله مكرمتلو سلطانم حضرتلريندن حالا اتمام بيوريلن دارالحديث شريفلرندن يكرميشر اقچه ايله تعيين بيوريلان اوچ نفر حافظ كتبلك خدمتلرينك بريسينى بو داعيلرينه احسان بيورمغله احيا بيورمق بابنده فرمان سلطانم حضرتلرينكدر .

العبد الفقير
احمد بن نصوح

بر وجهله طشره كتاب چيقارلمامسى بابنده كتبخانه‌نك حافظ كتب أولنه ويريلان مكتوب امر اسلوبك صورتيدر :

فى غرهٔ ذ ۱۲۱۱

قدوة الاماثل والاقران ذكر آتى كتبخانه‌نك حافظ كتب أولى (. . .) افندى زيد قدره بعد التحية الوافيه انها اولنوركه نظارتمزده اولان اوقافدن استانبولده واقع نورعثمانيه ديمكله شهير مرحوم و مغفور له سلطان عثمان خان طاب ثراه اوقافى جامع شريفنده كائن كتبخانه‌ده موجود كتب نفيسه‌نك بر وجهله طشره چيقارلمامسى وقف مشاراليه‌ك شروطندن ايكن اسلافده حافظ كتب اولنلر متولىء وقف و سائرلرينك التماسيله خلاف شرط واقف بعض كمسنه‌لره كتب اعطاسيله شيرازهٔ نظامنه خلل كلدوكى اخبار اولنغله بوندن بويله شرط وقفه رعايت اولنميه‌رق حسب الاقتضا خط همايون صادر اولمدچه كمسنه‌نك التماس و استدعاسيله كتبخانهٔ مشاراليه‌دن بر جلد كتاب اخراجى تجويز اولنميوب و اكر خلاف شرط واقف حركتك ظاهر اولورايسه حافظ كتب اوللك جهتك رفع و آخره توجيه ايله اكتفا اولنميوب اخر كونه معابت اولنه‌جغكى تيقناً بلوب متبصرانه حركت برله شروط وقفه على الدوام رعايت ايلمك ايچون مكتوب تحرير و ارسال اولنمشدر . بحقه تعالى وصولنده كركدركه بروجه محرر عمل وحركت ايليوب موجب مكتوب ايله عامل اوله‌سز . فى غرهٔ ذ سنة ۱۲۱۱

Özet

Arapça büklümlü diller grubundandır ve hemen her yeni kelime belli birtakım kalıp ve vezinlere göre şekil alır. Bu yeniden şekillenme sırasında kelimeler kırılır. Bu kırılmalar, bazen harflerin yerleri değişerek, bazen yeni harfler ilave edilerek bazen de harf atılarak yapılır. Bu nedenle her kelime kendi içinde farklı bir yapıya bürünür ve Arapçada çok önemli bir hal alır. Bu husus sadece son eklerle kelime türeten Türkçeden ve hem ön hem de son eklerle kelime türeten Farsçadan oldukça farklı bir durum arz etmektedir.

Osmanlı Türkçesine Arapçadan geçen kelimeler, bu nedenle ayrı bir önem arz etmektedir. Bu kırılma ve değişmeleri bilmeden Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça kelimeleri anlayabilmek oldukça güçtür. Osmanlı Türkçesine Arapçadan geçmiş kelimeler belli yapıları hâiz kelimelerdir. Bunları masdarlar, ism-i fâiller (özne), ism-i mef'ûller (nesne), sıfatlar, küçültme isimleri, zaman ve mekan isimleri, âlet isimleri âidiyet bildiren isimler şeklinde ifade etmek mümkündür.

Ünitemizin önemli bir bölümünü masdarlar ve bu masdarlara bağlı olarak anlatılan ism-i fâil ve ism-i mef'ûller işgal etmiştir. Masdarlar hakikaten Arapçanın en karmaşık hususiyetlerinden biridir ve burada daha çok özet halinde ifade edilmiştir. Belki de daha ayrıntılı bilgiler için Arapça gramer kitaplarına müracaat edilmelidir. Maksadımız burada sizlere Arapça öğretmek değildir. Fakat hiç unutmamak icap eder ki Osmanlı Türkçesi içinde, önemli bir miktarda Arapça unsur vardır ve bu unsurlar bilinmeden Osmanlı Türkçesinin kavranılması oldukça güçtür. Bu minvalde değerlendirebileceğimiz sülâsî semâî masdarlar başta olmak üzere sülâsî kıyâsî masdarlar, rubâî semâî masdarlar, rubâî kıyâsî masdarlar ve ca'lî masdarlar bu ünitede ortaya konulmuştur.

Sorular

1. Aşağıdaki şıklardan hangisinde masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl eşleşmesi yanlış olarak verilmiştir?

   A) اجتحاد مجتحِد مجتحَد
   B) اكرام مكرِم مكرَم
   C) انخصار منخصِر ---
   D) مشاهده مشهِّد مشهَّد
   E) تشبُّس متشبِّس متشبَّس

2. Aşağıdaki yargılardan hangisi mehmûz kökü tanımlayan ifadedir?

   A) İçerisinde hemze bulunan köke denir. "Hemzeli" anlamındadır.
   B) İlk harfi illet harflerinden biri olan kelime köküdür.
   C) İçerisinde hiçbir illet harfi bulunmayan köktür.
   D) İkinci harfi vav; üçüncü harfi elif olan köklere verilen addır.
   E) İkinci ve üçüncü harfi aynı olan kelime köklerine mehmûz denir.

3. Aşağıdaki şıklardan hangisinde bir mübâlağalı ism-i fâil kalıbı kullanılmamıştır?

   A) سَيّاح
   B) عَلّامه
   C) صدِّيق
   D) شَهير
   E) طُلّاب

4. "Ayna" anlamındaki "مرآت" kelimesi hakkında aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
   A) İsm-i mensûbdur.
   B) İsm-i tasgîrdir.
   C) İsm-i âlettir.
   D) İsm-i mekândır.
   E) Mübâlağa ismidir.

5. Arapça kelimelerin anlamları üzerinde düşünmek, kelimeleri daha kolay tanımamızı sağlar. Bu bağlamda aşağıda verilen kelimelerden hangisi yapı bakımından diğerlerinden farklıdır.
   A) اصغر
   B) احمر
   C) اعلى
   D) اعظم
   E) اشدّ

Cevaplar

1. D Cevabınız yanlışsa, masdar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl konusunu gözden geçiriniz.
2. A Cevabınız yanlışsa, Arapça kelime köklerini iyice öğreniniz.
3. E Cevabınız yanlışsa, mübâlağa konusuna çalışınız.
4. C Cevabınız yanlışsa, ism-i âlet konusunu öğreniniz.
5. B Cevabınız yanlışsa ism-i tafdîl ve sıfat-ı müşebbehe konularını okuyunuz.

Kaynaklar

Ali Kemal Belviranlı, Osmanlıca İmlâ Lügati 3, Marifet Yayınları, İstanbul tarihsiz.

Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nazım I, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.

Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Ferit Devellioğlu , Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğuş Matbaası, Ankara 1970.

İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

Kadir Güneş, Arapça-Türkçe Sözlük, Ravza Yayınları, İstanbul 2009.

Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Zülfikar Güngör, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2006.

Mehmet Eminoğlu, Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.

Muallim Nâci, Lügat-ı Nâci, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.

Muharrem Ergin, Osmanlıca Dersleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997.

Olcay Önertoy-İsmail Parlatır, Tanzimat Sonrası Osmanlıca Metinleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

Şemseddin Sâmi, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

Yılmaz Kurt, Osmanlıca Dersleri I, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Yılmaz Kurt, Osmanlıca Dersleri II, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Sözlük

Menşe: Bir şeyin neş'et ettiği, doğup büyüdüğü, yetiştiği yer.

Müşâreket: İştirak etme, bir işi beraberce, karşılıklı olarak yapmak, işteşlik, ortaklık, hissedârlık.

Semâî: 1. Semâa, duymaya mensup, dilden işitilen, kâide ve kıyas haricinde olan şeyler, semâî müennesler gibi. 2. Peşrev çeşitlerinden ağır ve aksak yörük havası 3. Eğer kelimenin sonu ayın değil hemze ise o zaman göğe, gökyüzüne âit anlamına gelir.

Sülâsî: Üçlü, üç şeyden oluşan. Kelimeler için kullanıldığında üç harften müteşekkil.

Zâid: zâit, fazla, artık, ziyâdelenmiş, artırılmış.